

УДК 001+39+4+7

Р. Д. Михайлова

доктор мистецтвознавства,
Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології НАН України,
провідний науковий співробітник

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ СТВОРЕННЯ СЛОВНИКА ХУДОЖНИКІВ УКРАЇНИ

Мета статті – надати інформацію про методику, характер та концепцію роботи над новим академічним виданням Словника художників України.

Ключові слова: образотворче мистецтво, художня культура, митець.

The purpose of the article – to provide information on methodology, the nature and concept of work on a new academic edition of Dictionary of Artists of Ukraine.

Keywords: art, art culture, the artist.

Навесні цього року завершено роботу над першим томом нового «Словника художників України. Майстри образотворчого мистецтва» (далі – Словник). Задумана понад десять років тому як багатомне видання довідково-енциклопедичного типу праця базується на сучасних дослідженнях мистецтвознавчої науки. Словник концентрує відомості про митців образотворчого, візуального мистецтва, авторів мистецьких творів, які з певних причин опинилися за межами батьківщини, а також іноземців, які своєю професійною діяльністю були пов'язані з Україною та залишили в її художній культурі свій слід. Словник містить відомості про творчі здобутки анонімних митців стародавнього часу та доби середньовіччя, чия творчість позначена індивідуальною манерою та оригінальним художнім баченням.

Актуальність підготовки академічного науково-довідкового видання викликана необхідністю узагальнити результати теоретичних та прикладних мистецтвознавчих досліджень в Україні, висвітлити сучасний рівень обізнаності з питань творчого життєпису, показати ступінь розробленості цієї проблематики у вітчизняному мистецтвознавстві, уніфікувати відомості, накопичені за кілька століть на сучасному науковому рівні, а також відобразити багатство та різноманітність історії українського мистецтва через історії життя особистостей – художників, скульпторів, графіків та діячів інших напрямів, які персоніфікують його рушійні сили.

Видання має розкрити завдання, що постали перед українським мистецтвознавством у зв'язку зі змінами, які відбулися в країні після отримання нею державної незалежності – відновити втрачені через певні політичні обставини імена, здійснити масштабні заходи з повернення пам'яті про митців, надати об'єктивної інтерпретації та тлумачення їхній діяльності.

Таких підходів до видання, яке вміщує різноманітну інформацію мистецького змісту, нагально потребують для професійної роботи різні категорії науковців, викладачів, студентів, працівників органів управління установ та закладів культури й мистецтва.

Ініціатива укладання нового видання Словника художників належить провідним мистецтвознавцям відділу образотворчого мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. У межах роботи словникової групи, сформованої у відділі, була визначена загальна концепція словника, його будова, схема написання статей. Під час роботи залуча-

лися фахівці інших наукових установ та закладів Києва та міст України. При редагуванні статей збережено особливості подання матеріалу, в тому числі загальну схему висвітлення біографій, хоча не всі біографії, в силу певних об'єктивних обставин та інформаційних можливостей, «вкладаються» у її рамки.

Джерельну базу нового видання складають універсальні енциклопедії та спеціальні довідники, особові справи членів Національної спілки художників України, архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України, Національного художнього музею України, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, а також мистецтвознавчі монографічні дослідження, каталоги виставок, альбоми і журнали з мистецтва, у тому числі зарубіжні. Важлива частина джерел належить виданням, котрі з'явилися ще у Російській імперії, до складу якої входила Україна. Їх цінність полягає у тому, що зібрана свого часу інформація дозволила визначити за деталями біографій досить велику кількість митців, які походили з України або були дотичні до українського мистецтва. Вироблені у цих виданнях принципи написання біографічних статей – конкретність, індивідуалізований підхід, насичений фактаж, увага до мистецького доробку кожного діяча – залишаються взірцем для послідовників і продовжувачів такого типу досліджень. Опрацювання зазначених джерел дає можливість ширше персоналізувати творчий процес в образотворчому мистецтві України.

Варто підкреслити, що незважаючи на досить значні об'єми зазначених праць, які доповнюють численні сучасні вітчизняні публікації, присвячені біографіям митців, спектр інформаційно-довідкових біографічних видань досить вузький, адже більшість із них, що адресовані широкому колу, зазвичай непрофесійних читачів, носить загальний характер.

Програмою для нової праці стали здобутки національної біографічної школи, зокрема, створення Українського біографічного словника, ідею якого оприлюднено в 1874 році. Обговорена на III Археологічному з'їзді в Києві, ця ідея, як відомо, була підтримана В. Б. Антоновичем, М. С. Грушевським, у подальшому – Г. Л. Берло, К. М. Мельник-Антонович, С. О. Єфремовим, В. Л. Модзалевським, М. П. Василенком, Д. І. Багалієм, Ф. Л. Ернстом, П. Я. Стебницьким, І. Крип'якевичем, Д. Еварницьким, Є. Сіцінським, С. Щербиною, Б. В. й О. Б. Варнеке, А. Верзиловим та утілена у спеціальних, зорієнтованих на мистецьку діяльність виданнях Головної редакції УРЕ, серед яких – «Словник художників України» (1973), «Митці України» (К., 1992), «Мистецтво України», «Енциклопедія сучасної України» (К., 2001–2007, тт. 1–7); «Художники України: Творчо-біографічний альбом-довідник» (К., 2000–2006, вип. 1–4); «Художники України: Енциклопедичний довідник» (К., 2006, вип. 1), низка регіональних видань тощо.

Словник містить наукові статті, з яких вибудовується уявлення як про складну систему взаємозалежності розвитку мистецтва минулих часів та сучасності, так і про різні аспекти суспільно-громадського й особистого, приватного життя митців. Такі складові формують уявлення про історичний загал як суму різних людських доль, що персоналізують історію мистецтва України та її народу. Оригінальність *Словника* полягає у тому, що в теоретичних оглядових статтях подано особливості прояву чи розвитку певних мистецьких явищ та процесів як в Україні, так і поза її межами, за участі вітчизняних митців.

Значна частина статей *Словника* – нові, вперше вміщені у виданні такого типу. Вони базуються на докладних бібліографічних довідках та оповідях, яким автори прагнули надати максимальної докладності, детальності та об'єктивності. Натомість, укладання реєстру персоналій, представлених у запропонованому «Словнику художників України. Майстри образотворчого мистецтва», не обмежується критерієм значущості чи популярності творчості того чи іншого митця.

З позицій сучасних поглядів висвітлено також принципи творчої діяльності кожного з митців, дано характеристику основних напрямів його роботи, проаналізовано жанрові пріоритети, стилістичні тенденції, приналежність до певних творчих угруповань, спілок, організацій. Великим внеском у дослідження є інформація про засновників окремих художніх напрямків, авторів та осіб, які мають звання заслуженого діяча мистецтв, заслуженого працівника культури, народного художника, лауреата

Державної премії УРСР та України, іменних премій, а також членів Спілки художників, дійсних членів та членів-кореспондентів академій мистецтв. Уперше, на основі уніфікації матеріалів, в Україні здійснено спробу узагальнити творчий спадок конкретного митця, дати на такій основі компактний аналіз художньої діяльності, стислу мистецтвознавчу характеристику, визначення стилістики.

Велику увагу приділено також питанням суміжних областей творчої практики митців – живописців, графіків, скульпторів, які проявили себе водночас як архітектори, сценографи, кінохудожники або залишили доробок у декоративно-ужитковому мистецтві. Так само акцентовано життєві факти, коли митці відзначилися як актори театру, на літературному поприщі, у наукових дослідженнях чи поза межами безпосередньо мистецького фаху, наприклад політичній та громадській діяльності.

Значне місце у *Словнику* відведено матеріалам про місця збереження творів митців, у тому числі музейним та приватним колекціям, куди потрапили твори.

Автори також прагнули забезпечити кожен статтю бібліографією про життя та творчість митця, з якої можна отримати додаткові відомості. Літературу подано з урахуванням хронологічної послідовності.

Усі статті в словнику розміщені у алфавітному порядку. Для забезпечення внутрішнього взаємозв'язку близьких за темою статей і уникнення повторень вжито систему посилань.

Ретроспективний характер видання обумовлюють хронологічні межі, установлені для представлення персоналії в *Словнику*: нижня – досліджений на сьогодні матеріал, верхня – 31 грудня 1930 року, що відділяє викладений фактаж на часову відстань, яку прийнято вважати історичним минулим.

Перший том багатотомного видання «Словник художників України. Майстри образотворчого мистецтва» містить статті на літери А, Б, В.

Статті *Словника* супроводжує відповідний апарат. Назвою статті є, як правило, прізвище митця, в деяких випадках, за нестачею даних – лише ім'я, криптонім тощо. При написанні українською мовою власних іноземних назв, автори дотримувалися сучасних правил; за необхідності, в дужках подано назву відповідною іноземною мовою. Подекуди назву статті, що зазвичай починається прізвищем митця, подано за типом твору, наприклад: «ВОВЧОГО СЕЛА МАЙСТЕР». Представників мистецької родини по можливості об'єднано в одну статтю; при набутих нових прізвищах членів родини зроблено відповідне посилання на цю статтю.

Укладання реєстру персоналій, що входять до *Словника*, не обмежується критерієм значущості чи популярності творчості того чи іншого митця: статті добиралися за принципом ступеня вивченості й доступності інформації.

Обсяг біографічних статей *Словника* також визначається за кількістю відомої інформації, її обмеженість найчастіше стосується митців віддаленого часу, інколи тих, про кого вперше пишеться біографія. Певною мірою на обсяг впливає й значущість імені в історії культури.

Щодо окремих митців не встановлено ініціалів, точних відомостей про час і місце народження, подекуди – смерті й місця поховання. Не завжди пощастило з'ясувати повно і творчий доробок, хоча під час підготовки видання вдалося уточнити низку фактів життя і творчості багатьох діячів. Автори цієї праці свідомі того, що чимало художників лишилося з об'єктивних причин поза *Словником*. Персоналії митців, які не увійшли до цього видання, будуть долучатися до перевидань.

Запропонований *Словник* орієнтований на дослідників образотворчого мистецтва, культурологів, істориків. Знайомство з ним дозволить читачам отримати не лише біографічні дані, а й уявлення про історію вітчизняного мистецтва та художні процеси в ті чи інші часи. Матеріали *Словника* сприятимуть проведенню досліджень образотворчого мистецтва та художньої культури України.